

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Основная общеобразовательная школа с. Шанчы Чаа-Хольского
кожууна Республики Тыва»

Рабочая программа

Наименование учебного предмета Родной язык

Класс 4

Учитель Сундуй Мария Монгушевна

Срок реализации программы, учебный год 2023-2024 уч.год

Количество часов по учебному плану: в неделю 2, в год 68 ч.

Учебник «Тыва дол» 4 кл. А.К. Сиден-оол, А.М. Биге-оол, А.Х. Саржак
Тыва Республикадаң өөрүдүмүс болганы эртеле
даныда. Кызыл - 2020

Рабочую программу составил(а) Сундуй М.М.

4 –ку класска тыва дылдын ажылчын программазы.

Тайылбыр бижик

Тыва дылдың ажылчын программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага Тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарынга дүүштүр 1-4 класстарга А.К.Ойдан-оолдун, Э. Д. Ондарның, Н. Ч. Дамбанын 2008 чылда тургусканы программага даянып тургускан. 4-ку класска тыва дылды А.К. Ойдан-оолдун, А.М. Белек-Байырынның ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному-биле планнаттыңан.

Программаны кылырынга даянган доктаал-саавыырлар

- Программа дараазында доктаал-саавыырларга даянып кылдыңган:
- п.3 ст.14 Федерального закона “Об образовании в Российской Федерации” от 29.12.2012г. №273-ФЗ;
- п.11 ст. 3 Федерального закона от 1 июня 2005г. №53-ФЗ “О государственном языке Российской Федерации” (с изм. от 5 мая 2014 г, № 101-ФЗ).
- ст.9 гл. 2 Федерального закона Российской Федерации от 25.10.1991 №1807-1 “О языках народов Российской Федерации”;
- ст.2 Закона Республики Тыва от 31 декабря 2003 года № 462 ВХ-1 “О языках Республики Тыва” (с изм. От 10.07.2009г №1511 ВХ- 2);
- Закон Республики Тыва от 21 июня 2014 г. №2562 ВХ-1 “Об образовании в Республике Тыва”;
- Постановление Правительства Республики Тыва от 30 октября 2013г. № 632 “Об утверждении государственной программы Республики Тыва “Развитие образования и науки на 2014-2025 годы” (с изм. на 14 декабря 2016 г. №524);
- приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 6 октября 2009 г. № 373 “Об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования” (с изм. на 31.12.2015 г.);
- п.14 приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 30.08.13 г. №1015 “Об утверждении порядка организации осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам” начального общего, основного общего и среднего общего образования”.

1-4 класстарга төрөөн дыл үстүкү класстарга өөренир литература эртемнериниң билеткел чадазы болбушаан, колдуунда-ла практиктиг сорулгаларны чедип алырынче угланган.

Эге класстарга тыва дылды өөредириниң **кол сорулгалары:**

1. Уругларның аас болгаш бижимел чугаазын, чаа чүвени билип алыр чүткүл-сонуургалын сайзырадыр. Уругларны медреселдиг шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарынга өөредири.
2. Оларга төрөөн дыл талазы-биле эге билиглерни бээри.
3. Уругларны ном ажыглаарынга чаңчыктырар болгаш оларның дылга сонуггалын, номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилелдин амыдыралын хайгаараарынга үндезилээш, өөреникчилерни материалистиг үзел – бодал-биле чепсеглээри.
4. Уругларны мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизидери:эки мөзү-шынарлыг, идепкейлиг, күш-ажылга ынак,хүлээнген херээнге харысалгалыг хамаатылар болурунга, таварышкан беогелерни бот-миннип ажып эртери.
5. Өөренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билеринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга өөреникчилерни таныштырары.

Тыва дылда 4кү класстың календарылыг планы бүдүн өөредилге чылында **68 шакты, неделяда 2 шакты** тургузуп турар.

Тыва дылдын програмазын тургузарда тургустунуп келген *бергедээшкиннер*.

Номда кичээлдернин кызыгаарлаттынмааны, «Методиктиг сумелер» чаа программа-биле дуушпейн турары, чаа негелделерге дугжуп турар электроннуг материалдар чогу бергедээшкиннерни тургузуп турар.

Ынчангаш башкы боду амгы уенин педагогтуг **чаа технологияларын** ажылга идепкейлии-биле ажыглап турар бис. Ол дээрге: оюннар ажыглап ооредир технология эн дээштиг бооп турар; ИКТ-технологияны калбаа- -биле ажыглап турар бис. Бо технология

оореникчилернин билиин ханыладыр ооренип алырынга улуг идигни бербишаан, уешакты камнап алырынга эки бооп турар. Хой янзы-буру карточкалар орнунга, экрандан оннуг чруктарлыг онаалгаларны кылырынга, оон харыызын дораан тып аарынга, оореникчилерге солун бооп турар. Группалыг болгаш эжеш ажылдаар технологияны тыва дылга ажыглаары эптиг болуп турар. Кады ажылдаарынга уругларга хоглуг болгаш бодунга бузурээр дидим чорукка ооредип турар.

Хыналданынхевирлери болгаш методтары: группалыг, бот-тускайланыйшкынныг, паралыг, аас-биле, бижимел-биле, практика кырында кылыры.

Башкынын болгаш оореникчинин ажыглаар литературазы, электроннуг херексел

Өөредилге планы дараазында номнар болгаш методиктиг сүмелерни ажыглаарын сүмелээн.

Оореникчилерге:

4 –ку класска А.К. Ойдан-оол, А.М. Белек-Баирнин «Тыва дыл» номун Тыва Республиканын ооредилге болгаш эртем ыяамызы бадылап, 2010 чылда парладып ундурген.

Баишкыларга:

1. 4-ку класстын тыва дыл программасы А.К. Ойдан-оол, Э.Д. Ондар, Н.Ч. Дамба
2. Өөредилгиг план Э.Д.Ондарнын «Методиктиг сумелеринин» (Дорт чылдыг эге школанын 4-ку класзынын «Тыва дыл» ному-биле ажылдаар баишкыларга дузаламчы. Кызыл – 1988ч)
3. А.А.Алдын-оолдун «Диктантылар болгаш эдиртиглер чыындызы»
4. 4 –ку класска А.К. Ойдан-оол, А.М. Белек-Баирнин «Тыва дыл» номун Тыва Республиканын ооредилге болгаш эртем ыяамызы бадылап, 2010 чылда парладып ундурген.

5. Социальная сеть работников образования

<https://nsportal.ru>

Первый учительский портал

<https://uchi.ucoz.ru>

Өөредилге планында «Тыва дыл » деп эртемниң тургузуу:

Катаптаашкын

Домак. Домактың чугула болгаш ийиги черге кежигүннери. Домакта сөстөрниң харылзаазы. Домактың сөөлүнге бижик демдектери.

Сөзүглел. Сөзүглелдин янзылары (тоожуушкун, чурумал, угаап бодаашкын) .

Үннер болгаш үжүктөр. Слог. Ажык эвес үннерни дакпырлап бижири. Күштүг болгаш кошкак ажык эвес үннер.

Сөс тургузуу. Чогаадлыг, өскертилге кожумактары. Дефистеп бижиир нарын сөстөр.

Домак

Домактың чугула болгаш ийиги черге кежигүннери (катаптаашкын). Ийи бөдүүн домактан тургустунган чагырышпаан нарын домак (ниити таныжылга). Эвилел чок болгаш *а, ынчалза-даа, болгаш, биле* деп эвилелдер-биле каттышкан чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактар. Санаар үн аяны. Эвилелдер чок (санаар үн аяны-биле каттышкан) база *болгаш, а, ынчалза-даа, биле* деп эвилелдер-биле каттышкан чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга бижик демдектери.

Диалог болгаш дорт чугаалыг домактарны оларга бижик демдектерин салганын хайгаараары. Адалга дугайында ниити билиг.

Сөзүглел

Сөзүглел – харылзаалыг чугаа дугайында алган билиглерин түңнөп быжыглаары: темазы болгаш кол бодады, сөзүглелдин кезектери, кезек бүрүзүнде домактарның утка талазы-биле харылзаазы, сөзүглелдин планы.

Сөзүглелдин янзылары: тоожуушкун, чурумал, угаап бодаашкын (кол демдектери-биле таныжылга).

Чугаа кезектери

Чүве ады

Хөйүнүң санында чүве аттарының падежтерге өскерлири. Чүве адының хамаарылга хевири (ниити таныжылга). Орус дылдан үлегерлеп алган сөстөргө өскерлири. Оларның шын бижилгези.

Хуу болгаш ниити чүве аттары (ниити таныжылга).

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг чүве аттарын таарыштыр шилип билири.

Демдек ады

Укталбаан болгаш укталган демдек аттары.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг демдек аттарын таарыштыр шилип алыры.

Демдек аттарын шын бижири. Дорт болгаш көжүргөн уткалыг демдек аттарын ажыглаары.

Сан ады

Сан ады, ооң утказы, айтырыглары. Түң болгаш дугаар сан аттары. Сан аттарын чүве аттары-биле кады ажыглаары. Түң болгаш дугаар сан аттарын чугаага ажыглап билири.

Ат орну

Ат орну, ооң утказы. Арынның ат оруннары болгаш оларның падежтерге өскерлири.

Ат оруннарын чугаага ажыглап билири.

Кылыг сөзү

Кылыг сөзүнүн эге хевиринин дугайында ниити билиг. Кылыг сөзүнүн арыннарга, үелерге болгаш саннарга өскерлири. Кылыг сөстөрүн шын бижири.

Кылыг сөзүнүн дужаал база даар хевирлерин практика кырынга ажыглап билири.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг кылыг сөстөрүн шын бижири, ажыглап билири.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг кылыг сөстөрүн шилип билири.

Бодалды илередирде эң-не тааржыр кылыг сөзүн шилири. Харылзаалыг чугаага кылыг сөстөрүнүн чаңгыс аай ажыглаарын чайладыры.

Наречие

Наречие – өскерилбес чугаа кезээ. Утказы болгаш айтырыглары. Чугаага хереглели. Эң хереглеттингир үениң, туруштун дээш өске-даа бөлүктөргө наречилерин чугаага ажыглаары (кыжын, дүүн, удавас, өрү, кезилдир, ыткылаштыр дээш о.ө).

Харылзаалыг чугаа

Чугаа, ооң амыдыралынга ужур-дузазы. Өөредилге материалынга аас-биле хары тургузарының онзагайлары.

Сөзүглел. Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы. Сөзүглелдин тургузуу. Эдэртигге, чогаадыгга план тургузары (коллективтиг болгаш хууда). Сөзүглел тургузуп тургаш, уран-чечен аргалар ажыглаары: эпитеттер, деңнелгелер, диригжидилгелер дээш о.ө. (хайгааралдар).

Коллективти-биле азы хууда тургускан план ёзугаар сөзүглелдин эдэрти (долузу-биле, кызырган).

Чурук, диафильм ёзугаар азы көргөн кинофильминде чамдык таварылгалар дугайында тоожуушкун янзылыг чогаадыг.

Чурумал болгаш угаап боданышкын кезектерлиг (элементилерлиг) улуг эвес чечен чугаа (солун таварылга, экскурсия, хайгааралдар дугайында дээш о.ө.)

Ээлдек-эвилең болурунун дүрүмнери. Буруузун миннирде болгаш чөпшээрелге хереглээр сөстөр.

Чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлүн катаптаары (6 шак)

Домак. Сөс. Сөстүн тургузуу. Кошкак ыткыр болгаш кошкак дүлөй ажык эвес үннерни шын бижири. Чугаа кезектери.

Чараштыр бижилге

Үжүктөргө дүрү-хевирин шын бижириинин чаңчылдарын, сөстөргө, домактарга, улуг эвес сөзүглелдерге оларны каттыштырыярының чогуумчалыг аргаларын быжыглаары. Дүргөн темп-биле бижириинин чаңчылдарын хевирлээр, холдарның бир дески ритмниг шимчээшкыннерин быжыглаар мергежилгелер.

Үжүктөрнүн шын эвес бижиирин чайладыр ажыл.

Өөреникчилер-биле хуузунда чорудар ажылдарның аңгы-аңгы хевирлерин ажыглап тургаш, шын, тода, чараш хол үжүүн чедип алыры.

Шын бижилгезин сактып алыр сөстөр

Автомобиль, арттырар, атташ, библиотека, билет, вагон, вокзал, гараж, глобус, грипп, дуюг, завод, инженер, инчеек, йод, календарь, килограмм, коллектив, командир, комбайн, космонавт, көвүдеттинер, көпеек, лампа, луноход, мага-бот, металл, медаль, миннир, номчуттунар, огурец, ортумак, оттулар, пароход, повар, портрет, республика, Россия, салют, телефон, трактор, тоттур, туттунар, уран-чүүл, ужур-дуза, уткуур, үен-даян, үлеттинер, үттээр, флот, хавыяа, хайыракан, халат, хамааты, хаяа, хемчээттинер, хөртүк, чакпа, чанныр, ээрежир, чассыг, чаттылар, чаянныг, чижек, чурттаар, чурттакчы, чуртум, шофёр, экскурсия, электри, электростанция, юбка, яблоко, янзы-бүрү.

Янзы-буру материалдарны ажыглап, чыл дургузунда хыналда ажылдарны кылыры

Диктантылар – 5 Хыналда диктантылар – 3 Эдертиглер – 1 Чогаадыг – 2
Проект ажылы – 1 Дужуруп бижилге – 1

4-кү классты доозуп тура тыва дылда программаны билип алганының планнаттыгган түңнелдери.

Личностуг өөреникчилернүн өөренип алган турар билиглери:

Тыва дылды боданырының болгаш чон аразында харылзажырының эң-не кол херексели деп медереп билири

- өөредилгениң чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- Тыва дылды билири дээрге-ле национал культураның чоргааралы болур.
- Кижилернүн угаан-бодалын болгаш сагыш-сетклин илередир дылдың аңгы-аңгы хевирлерин сайзырадып билири.
- Чоннун аас-чугаазының аялгаларынче кичээнгей салып билири.
- Тыва дылга сонуургалы бедип, ону хандыр өөренири болур.
- Аас болгаш бижимел чугаага дылды кайы хире билирин боду хынап билири болур

Өөреникчилерге хевирлеттинер билиглер:

- Төрээн дылын камнап билир болгаш оон сайзыраарыга бодунун улуг-хуузун кириштирип турарын медереп билири.
- Тыва дылды эстетиктиг окур-хевирнүн кижизиттинеринге, кижилер аразында харылзааның дөзү кылдыр шилип алыры болур.

Метапредметтиг

Регулятивтиг өөреникчилернүн өөренип алган турар билиглери:

- Кичээлде кандыг сорулга салдынганын билген турар.
- Кичээлдин сорулгаларына хамаарыштыр бодунун кылыр ужурулг ажылдарын планнап алыры.
- Мергежилгелер бодаарда кандыг аргалар ажыглаарын медерелдиг шилип алыр ужурулг.
- Өөредилге үезинде берген даалгаларны дес-дараалаштыр база алгоритм ёзугаар кылып билир ужурулг.
- Бодунун болгаш эжинин орфографтыг болгаш бижик демдектеринге кылган частырыгларын база боду бодун хынап билир ужурулг.

өөреникчилернүн өөренип алыр аргалары:

- Башкы-биле демниг ажылдажышкын үезинде бердинген темага чаа сорулгаларны салып билири;
- Кылган ажылдарына болгаш ажыл үезинде бот хыналданы шын кылып турарын сайгарып, шинчилеп билири;
- Бодунун ажылын планнап билири;

Өөредиглиг

өөреникчилерний өөренип алган турар билиглери:

- өөрөдигеге херек билиглери энциклопедияларны, словарьларны, справочниктерни, өөрөдиге номнарын, Интернетти ажыглап тургаш тып билири;
- Тыва дылда схемаларны, модельдерни, демдектерни ажыглап билири;
- Белен таблица, схемаларны, сөзүглелдерни долдуруп билири;
- Дылда үннерни, үжүктөрни, сөстүң кезектерин, домак кежигүннерин, бөдүүн домактарны тып, анализтеп, сайгарып, деңнеп, бөлүктөп билири;
- План ёзугаар өөрөнгөн материалды бөлүктөп, түңнеп билири;
- Номчаан сөзүглелдеринден кол утка илередип турар домактарны тып билири;
- Сөстөрдө орфограммаларны тып билири;

өөреникчилерний өөренип алыр аргалары:

- Херек билиглери библиотекалардан, өөрөдиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;
- Медерелдиг болгаш хостуг аас болгаш бижимел чугааны тургузуп билири;
- Логиктиг угаап боданышкынын аас болгаш бижимел чугаага шын тургузуп билири;
- Алган медээлерни критиктиг үнелеп билири;

Коммуникативтиг

өөреникчилерний өөренип алган турар билиглери:

- Чугааны диалог хевирин билири.
- Ёжи-биле ажылдап тургаш кайы арга шын дээрзин, ёжинин үзел-бодалы-биле деңнештирип тургаш ниити түңнел үндүрүп шыдаар уjurлуг.
- Өөреникчилер аразында сүмележип тургаш ниити түңнелди үндүрүптери.
- Бодунуңүзел-бодалын илередип билири.
- Билдинмес чүүл бар болза, катап айтырып тургаш билип алыр аргалыг.
- Бот-боттарының аразында хынажып база кошкак өөренир эштеринге дуза кадып шыдаар уjurлуг.

өөреникчилерний өөренип алыр аргалары:

- Салып алган сорулгаларын чедип алырда өске кижилерниңүзел – бодалдарын база дыңнап, үнелеп билири;
- Уруглар боттарының аразында дузалажып тургаш бот-боттарының аразында хыналданы шын чорудуп билири;
- Аас чугаага өөренип алган билиглери шын ажыглап билири;
- Ёжинге дамчыдар херек медээни долу болгаш дес-дараалашкак кылдыр дамчыдып билири;

Тыва дылда чыл төнчүзүнде өөреникчилерний билип алган турар уjurлуг билиглери

өөреникчилерний өөренип алган турар билиглери:

- Тыва дылды боданырының болгаш чон аразында харылзажырының ёң-не кол херексели деп медереп билири.
- өөрөдигениң чедииншкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- Сөстүң тургузуу: дазыл, чогаадылга өскертилге кожумактары;
- Чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, эдеринчилер;
- Домак кежигүннери: чугула болгаш ийиги чергениң кежигүннери.
- Коллективтии – биле тургускан план ёзугаар 45-50 хире сөстүг эдэртиг болгаш чогаадыг бижиир.
- Тыва дыл кичээлдеринде билиглери херек кырында чогаадыкчы ажыл үезинде, бодалдарын илередирде, аас болгаш бижимел чугаа үезинде ажыглап билири;
- өөрөдиге үезинде берген даалгаларны дес-дараалаштыр база алгоритм ёзугаар кылып билер уjurлуг.

- өөрөдигеге херек билиглерни энциклопедияларны, словарьларны, справочниктерни, өөрөдиге номнарын, Интернетти ажыглап тургаш тып билири;
- Эжи-биле ажылдап тургаш кайы арга шын дээрзин эжиниңүзел-бодалы-биле деңнештирип тургаш ниити түңнел үндүрүп шыдаар уjurлуг.

Өөреникчилерниң өөренип алып аргалары:

- Чугаа кезектерин тып, аңгылап билири;
- Орфографтыг частырыг туруп болур черни сөс иштинден тып билири;
- Төрөөн дылын камнап билир болгаш ооң сайзыраарынга бодуну үлүг-хуузу киириштирип турарын медеpеп билип, эстетиктиг овор-хевирниң кижизиттинеринге, кижилер аразында харылзааның дозу кылдыр шилип алыры болур.
- Дылдың дүрүмнерин ажыглап тургаш бодунуң бодалдарын илередип билири;
- Медерелдиг болгаш хостуг аас болгаш бижимел чугааны тургузуп билири;

Предметтиг

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Шын бижилгезин өөренип алганы сөстөрлиг 45-50 хире сөстүг сөзүглелди чараш хол үжүү-биле чазыг чокка дүжүрүп азы адап бээрге бижири, аңаа херек таварылгаларда улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры.
- Фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстөрни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес үннери ылгап, сөстөрдө үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;
- Сөстөрни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактарын ылгаар).
- Чугаа кезектерин болгаш оларның грамматиктиг демдектерин (чүве адының санын, падежин, кылыг сөзүнүңүелерин) билири;
- Домакта сөстөрниң аразында харылзаазын тургузар, оларны сөс каттыжышкыннарынга чарар;
- Домактарның бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр: чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги чергениң кежигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар.
- Коллективтии – биле тургускан план ёзугаар 45-50 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.

Өөреникчилерниң өөренип алып аргалары

- Тыва дылда синоним, антоним сөстөрни деңнеп тургаш тып билири;
- Бердинген сөстүң долу фонетиктиг сайгарылгазын кылып билири;
- Бодунуң кылган ажылын долузу-биле хынап, бодунга демдекти шын салып билири;
- Чогаадыг бижип тургаш бодунуңүзел-бодалын долузу- биле бодунуң сөстөри-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- Домакта сөстөрни аразында харылзаазын тып, оларны сөс каттыжышкыннарынга чарып билири;
- Домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылып билири;
- Чугаа кезектерин тып, аңгылап билири;
- Орфографтыг частырыг туруп болур черни сөс иштинден тып билири;

Чогаадыкчы ажылдар

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- План ёзугаар сөзүглелди тургузуп билири;
- Бердинген чуруктарга чогаадыгларны тургузуп чогаадып билири;
- Даалгаларлыг мергежилгелерни шын, медеpелдиг кылып билири;
- Тыва дыл кичээлдеринде билиглерин херек кырында чогаадыкчы ажыл үезинде, бодалдарын илередирде, аас болгаш бижимел чугаа үезинде ажыглап билири;

Өөреникчилерниң өөренип алып аргалары:

- Бодунуң чогаадыынга чурук чуруп билири;
- Дылдың дүрүмнерин ажыглап тургаш, бодунуң бодалдарын илередип билири;

- Домактарда кылган частырыгларны тып, эдип билири-

Тыва дылдың календарь-тематиктиг планы

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Хүнү	
			план	факт
1	Катаптаашкын. Домак. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары. Харылзаалыг чугаа.	1	04.09.23	04.09.23
2	Фонетика. Уннер болгаш ужуктер.Слог.	1	05.09.23	05.09.23
3	Чуве адынын морфолгогтут сайгарылгазы.	1	11.09.23	11.09.23
4	Ажык эвес уннернин ужуктерин дакпырлап бижири.	1	12.09.23	12.09.23
5	Хыналда ажыл.	1	18.09.23	18.09.23
6	Куштут болгаш кошкак ажык эвес уннер.	1	19.09.23	19.09.23

7	Домак. А.17-24 Домактын чугула кезигуннери. Сос каттыжышкыны.	1	25.09.23	25.09.23
8	Созуглел Созуглелдин темазы. Кол бодалы.	1	26.09	
9	Созуглелдин ады.	1	02.10	
10-11	Созуглелдин планы. А. Домак. Бодуун Домак. Нарын Домак.	2	03.10 09.10	
12	Хыналда ажыл.	2	16,17.10	
13-14	Чангыс аймак кезигуннерлиг домактар. Чангыс аймак кезигуннернин холбажыр аргалары.	2	23.10 24.10	
15-16	Дорт чугаа. Диалог.	2	6,7.11	
17	Адалга. А.	1	13.11	
18	Сос туругзуу. Кожумактар.	1	14.11	
19	Чогаадылга кожумактары.	1	20.11	
20	Оскертилге кожумактары.	1	21.11	
21	Дефистеп бижиир нарын состер.	1	27.11	
22	Сос Тургузуу. Дазыл.	1	28.11	
23	Чуве ады. Чуве адынын утказы.	1	4.12	
24	Чуве адынын падежтерге оскерлири. Чангыстын саны.	1	5.12	
25	Адаарынын падежи.	1	11.12	
26	Хамаарыштыларынын падежи.	1	12.12	
27	Бээринин падежи.	1	18.12	
28	Чартык чылдын хыналда ажылы.(КМО)	1	19.12	
29	Частырыглар-биле ажыл. Онаарынын падежи.	1	25.12	
30	Турарынын падежи а.	1	26.12	
31	Унеринин падежи.	1	09.01	
32	Углаарынын падежи.	1	15.01	
33	Хойнун санында чуве аттарынын падежтерге оскерлири.	1	16.01	
34	Чуве адынын хамаарылга хевири.	1	22.01	
35	Орус дылдан улегерлеп алган состернин падежтерге оскерлири.	1	23.01	
36	Хыналда ажыл.	1	29.01	
37	Частырыглар-биле ажыл. Демдек ады. Демдек адынын утказы.	1	30.01	
38	Укталган болгаш укталбаан демдек аттары.	1	05.02	
39	Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.	1	06.01	
40	Диктант. Сан адынын утказы.	1	12.02	
41	Ат орну. Ат орнунун утказы.	1	13.02	
42	Арыннын ат оруннарынын падежтерге оскерлири. А.	1	19.02	
43	ООредиглиг эдертиг	1	20.02	
44	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг созу. Кылыг созунун утказы.	1	26.02	

45	Кылыг созунун уелерге,арыннарга, саннарга оскерлири.	1	27.02	
46	Кылыг созунун амгы уези.	1	04.03	
47	Кылыг созунун эрткен уези	1	05.03	
48	Кылыг созунун келир уези	1	11.03	
49	Хыналда ажыл.	1	12.03	
50	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг созунун дужаал хевири.	1	18.03	
51	Кылыг созунун даар хевири.	1	19.03	
52	Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг. «Шынчы болурунда».	1	01.04	
53	Кылыг созунун дугайында алган билиглерин быжыглаары. Морфологтуг сайгарылга.	1	02.04	
54	Сагындырыглыг диктант. «Куску чуртка». Кылыг созунге катаптаашкын.	1	08.04	
55	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг созунге катаптаашкын.	1	09.04	
56	Наречие-4ш. Наречие дугайында билиг.	1	15.04	
57	Наречиеге быжыглаашкын.	1	16.04	
58	Хыналда диктант	1	22.04	
59	Частырыглар-биле ажыл Чыл тончузунде катаптаашкын.а	1	23.04	
60	Домак.	1	06.05	
61	Домактын чугула болгаш ийиги черге кижигуннери.	1	07.05	
62	Сос. Состун туругзуу.	1	13.05	
63- 64	Кошкак ыткыр болгаш кошкак дулей ажык эвес уннерни шын бижири.	1	14.05	
65	Хыналда ажыл (КМО)	1	20.05	
66	Частырыглар-биле ажыл. Демдек ады. А	1	21.05	
67	Кылыг созу.	1	27.05	
68	Ниити катаптаашкын	1	28.05	

Капсырылга

Тыва дылга өөреникчилерниң билиин үнелээринге негелделер:

Тыва дыл эртеминге өөреникчилерниң билиин бижимел ажылдарның дузазы-биле үнелээр: диктант, грамматиктиг онаалгалар, хыналда дүжүрүп бижилге, эдертиг, чогаадыг, тест ажыл.

База уругларның аас харызын үнелеп көөр.

Хыналда ажылдарның сөзүглелдери амгы үениң негелделеринге, амыдыралчы дуржулгага барымдаалаан кижизидикчи уткалыг болуру чугула. Олар уругларның назы-харынга, өөрөнгөн темаларынга, амыдыралчы чижектерге дүүшкөк болуру албан. Хевирлерин башкы ыяп-ла уругларның билииниң, кадыкшылының, өөрөнгөн темаларының аайы-биле таарыштыр шилип алыр.

Диктант орфография болгаш пунктуацияга уругларның алган билиин быжыглап хынаарына херек.

Диктант харылзаалыг сөзүглелден тургустунар болгаш школаның, ук класстың өөредилге-кижизидилгелиг сорулгалары-биле утказы дүүшкен турар.

Диктантының бижиир үези ооң хемчээлинден хамааржыр. Сөстөрнүң лексиктиг утказынга болгаш словарь сөстөрнү шын бижип өөренип алганын хынаарына словарьлыг диктантыны база чорудар. Хыналда диктантыларның сөзү өөреникчилерге билдингир болгаш өөрөнгөн дүрүмнеринге дүүшкен турар.

Диктантыларга демдек салырының нормалары:

5 демдек

а) Орфографтыг частырыглар болгаш эдиглер чок.

б) Үжүктөрнү тудуштуарын сагып, бижээни арыг.

4 демдек

а) 1-2 хире орфографтыг частырыглар эрттирипкен.

б) 2-3 хире эдиглер кылган.

в) үжүктөр тудуштуарында чамдык частырыглар эрттирген болгаш шала шевергин эвес бижээн.

3 демдек

а) 3-5 чедир орфографтыг частырыглар эрттирипкен.

б) 3-тен хөй эвес эдиглер кылган.

в) үжүктөр тудуштуарына хөй частырыглар эрттирген болгаш чуттуг бижээн.

2 демдек

5-тен өрү орфографтыг частырыглар эрттирген.

Частырыглар деп санаар чүүлдер

Сөстөрнү шын бижиириниң өөрөнгөн дүрүмүн часканда, сөстөрдө үжүктөрнү эдип кааптар ийикпе, азы өскерткенде, сөстү өске сөс-биле солупканда, программада өөренип эрткени бижик демдектеринге болгаш словарь сөстөринге (ол сөстөрнүң даңзызы программада) частырыг эрттиргенде.

Частырыглар деп санакас чүүлдер:

1)Өөрөнгө дүрүмүнге частырыг. Бир эвес диктантыга ындыг сөстөр таваржы бээр болза баш бурунгаар самбырага бижиир.

2)Домак сөөлүнгө улуг сек салбайн, дараазында домакты улуг үжүк-биле бижээнде.

3)Бир сөстү өске сөс-биле солупкан, ынчалза-даа утказы өскерилбээнде.

Чаңгыс частырыг деп санаар чүүлдер

1) Чаңгыс ол-ла сөс катаптап турда, чижээ: туткан деп сөстүң эгезинде т-ның орнунга д-ни бижээн.

2) Эскет чок эрттирипкен 2 частырыгны чаңгыс деп санаар. Оларга хамааржыр частырыглар:

а) чаңгыс үжүктү азы слогту катаптап бижириккенде (турганган);

б) сөстү чедир биживээнде;

в) сөстү көжүргөш, ийиги кезээн дараазында одуругга бижиирин уттупканда;

г) чаңгыс сөстү ийи катап бижириккенде частырыг деп санакас.

Грамматиктиг сайгарылгаларга демдек салырының нормалары

«5». Чаңгыс-даа чазыг чокта

«4». Бир састырыг эрттиргенде.

«3». Ийи частырыг эрттиргенде азы кылза чогуур сайгарылганың бирээзин күүсетпээнде.

«2». Өөрөнгөн дүрүмнерин грамматиктиг сайгарылгага ажыглап шыдакас таварылгада.

Улдуң түңнелиниң хыналда ажылынга диктант сөзүглелинден аңгыда, кандыг-даа грамматиктиг сайгарылга бердинген болза, оларның демдектерин тус-тузунда салыр. Бир эвес олар чаңгыс ол темага хамаарышкан болза, чаңгыс демдекти салып болур.

Хыналда дүжүрүп бижилге, диктант ышкаш уругларның орфография болгаш пунктуацияга алган билиглерин быжыглап хынаар. Оон аңгыда шын дүжүрүп бижиирин, орфограммаларны эскерип көөрүн, домактарны кызыгаарын шын тодарадып,

созуглелдиё кезектерге чарып, созуглелдин чогуур ужурлуг кезээн ушта бижип, капканы бижек демдектерин салып билирин хынаарынга база херек.

Хыналда дүжүрүп бижилгеге демдек салырының нормалары

5 демдек – чаңгыс-даа чазыг чокта.

4 демдек – бир частырыг эрттиргенде, 1-2 эдилге кылганда.

3 демдек – 2-3 частырыг эрттиргенде.

2 демдек – 4-тен хөй частырыг эрттиргенде.

Эдертиг (өөредиглиг) уругларның орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнерин сагывышаан бижимел чугаазының канчаар тургустунуп олуарын, сөзүглелдин кол утказын билип ону шын чугула чүүлдерни эрттирбейн дамчыдарын, бижимел хевирге сөзүглелдин кол утказын дамчыдып билирин хынаарынга херек.

1-ги класска башкының удуртулгазы-биле айтырыгларга харыылап, 2 -ги класска база башкының удуртулгазы-биле айтырыгларга харыылап азы белен план-биле эдертигни бижири көрдүнгөн. Ук класстарга өөреникчилерни белен планы ажыглап билиринге өөредир. Эдертиг-биле ажыл уругларның бөдүүн домактарны шын тургузуп билиринин чаңчылдарынга өөредир. База домак иштинде сөстөрнүн туружун, домак сөөлүнгө улуг секти салырын, домактар аразын аңгылап бижириинге өөредир. Эдертигде уругларның шын бижирин өөрөнгени сөстөр кирген турар ужурлуг.

3-кү класска бижидер эдертиглерни ийи бөлүккө чарган:

1) башкының бергени план-биле;

2) башкының удуртулгазы-биле коллективтиг тургускан план-биле бижиир эдертиглер.

Белен план-биле бижип чаңчыга бергенде, чоорту план тургузарынга өөредир. Ийи бөлүктүн эдертиглерин бүдүн чыл дургузунда аралаштыр бижиир.

4-кү класска 3 класска бижип турган эдертиглерге бодаарга ийи чаа хевир немежир: допчу эдертиглер болгаш планын боду тургузар делгеренгей эдертиглер.

Допчу эдертиг дээрге сөзүглелдин утказын долузу-биле эвес, допчулап, кол-колун бижип көргүзери. Эдертиглернин бо хевири, делгеренгей эдертиглерге бодаарга, уругларга арай берге. Ынчангаш допчу эдертигни эге школага башкының удуртулгазы-биле бижиир.

Делгеренгей эдертиг дээрге сөзүглелдин утказын бирден бирээ чокка долузу-биле бижип көргүзери болур. Бо эдертиглернин дидактиктиг сорулгазы – сөзүглелдин утказын долузу-биле дамчыдып шыдаар кылдыр уругларны өөредири. Өөреникчилернин сорлугазы – авторнун бодалын база сөзүглелдин утказын, темазын, тургузуун, бижиттинген дылын билип алыры. Оон ыёай уруглар сөзүглелге хамаарыштыр боттарының бодалын, хамаарылгазын илередип шыдаар ужурлуг.

Бижээн эдертигнин анализинге бүдүн кичээл сарыгдавайн, тыва дыл кичээлинин эгезинде 12-15 минутаны чарыгдаар. Түннелин чугаалаарда, сөзүглелдин утказынга, домактарның тургузуунга, шын бижилгенин дүрүмнеринге класстын ниити чазыгларын бөлүктээш, частырыглар-биле ажыл чорудар.

Эдертиглернин чижек хемчээли: 1-ги класска- 15-20 сөс (2-3 пункт), 2-ги класска 30-50 сөс (3-4 пункт), 3-кү класска 50-80 сөс, 4-кү класска 80-110 сөс.

Эдертигге демдек салырының нормалары

5 демдек – сөзүглелди шын болгаш дес-дараалаштыр утказын дамчыткан, орфографтыг болгаш дыл бижилгезинде частырыглары чок, 1-2 эдилге бар.

4 демдек – бодактарның дес-дараалашкаанда улуг эвес хажыдышкыннар барда, 1-2 дыл бижилгезинде частырыглары, 1-2 орфографтыг частырыг, 1-2 эдилге эрттиргенде.

3 демдек – авторнун сөзүглелин чамдык черлерде хажыдыпканда; кезек черлерде сөзүглелдин тургузунун дес-дараалашкаан сагывайын барганда база 2-3 домактарны шын эвес тургусканда; 3-6 орфографтыг чазыг, 1-2 эдилге эрттиргенде.

2 демдек - авторнун сөзүглелин элээн хажыдыпканда; кол кезектерин, кол бодалын эрттирипкенде база домактарның дес-дараалашкаа үрелгенде; кезектеринин аразында харылзаа чок болза, 7-8 орфографтыг частырыглар, 3-5 эдилге эрттиргенде.

Чогаадыгга демдек салырынын нормалары:

5 демдек – темазын долу логиктиг ажытканда, орфографтыг база чугаа частырыглары чок, 1-2 эдилге бар.

4 демдек – бодалды илереткенинде улуг эвес хажыдышкыннар бар, 1-2 дыл бижилгезинде частыры, 1-2 орфографтыг частырыглар база 1-2 эдилге эрттирипкенде.

3 демдек – теманы чамдык черлерде хажыдыпканда, бодалдар дес-дараалашкак эвес илерттингенде (2-3 домакта), сөс курлавыры шоолуг эвес, 3-6 орфографтыг база 1-2 эдилге эрттирипкенде.

2 демдек – теманы элээн хажыдыпканда, кол кезектерин, кол бодалын эрттирипкенде, бодалдарның дес-дараалашкаа үрелгенде; сөс курлавыры чаңгыс аайлажы бергенде, 7-8 орфографтыг частырыглар, 3-5 эдилге эрттиргенде.

Тест ажылга демдек салырының нормалары:

5 демдек – берген онаалгаларныё 3/4 кезээнден хөй кезии кылдынган болза.

4 демдек – 3/4 кезии шын кылдынганда.

3 демдек – 1/2 кезии шын кылдынганда.

2 демдек - 1/2 кезиинден эвээш кезии кылдынганда.

Словарылыг диктантагы демдек салырынын нормалары:

5 демдек – частырыг чокта.

4 демдек – 1 частырыг, 1 эдилге эрттирипкенде.

3 демдек – 2 частырыг, 1 эдилге эрттирипкенде.

2 демдек – 3-5 частырыг эрттирипкенде.

Аас харызын үнелээрде дараазында негелделерни удуртулга болдурар:

«5»-ти башкының айтырыгларынга өөреникчилерниң долу, шын харыылааны; өөрениген состерниң шын салырын чиге, тода тайылбырлааны; өөренип эрткен чугаа кезектерин, домак кежигүннерин дүрүм ёзугаар тодарадып билири, грамматиктиг сайгарылганы шын кылганы дээш салыр.

«4»-тү харыының шынары «5»-ке дүгжүп турар, ынчалза-даа дараазында четпестер барда салыр: а) өөреникчи дүрүмнерни чамдыкта тода эвес тайылбырлааш, башкының дузазы-биле эдип аптар; б) сөзүглел-биле ажылынга шоолуг эвес чазыглыг; в) дүрүмнү эки шингээди алган, ынчалза-даа берген чижектеринге 1-2 хире чазыглар кылыпканда.

«3»-тү а) өөреникчи дүрүмнү кошкак билир болгаш ону чүгле башкының дузазы-биле чугаалаар; б) сөзүглел-биле ажылында элээн чазыгларлыг; в) дүрүмнерни чижектер-биле бадыткай албас; г) айтырыгларга делгеренгей харыыларны берип шыдаваанда салыр.

«2»-ни өөреникчи эрткен материалын билбес; сөзүглелдер-биле ажылдарынга кылган чазыгларын башкының дузазы-биле эдип шыдаваанда салыр.

Тыва дыл эртемине чорудар хыналда ажылдарның чижек планы

№	Хемчеглер	Класс	Хыналданы чорударының чадазы	Үнелээри	Хуусаазы
1	Эге диагностика	1-4	Школа иштинге	Школа деңнелинге	Чыл эгезинде
2	Тодаргай үеде, тематиктиг хыналда	1-4	Школа иштинге	Школа деңнелинге	үргүлчү
3	Улдуңнар аразында (хыналда, тематиктиг ажылдар)	1-4	Школа иштинге	Школа деңнелинге	Улдуң төнчүзүнде
4	Улдуңнар аразында (хыналда, тематиктиг ажылдар)	1-4	Школа иштинге, кожуун деңнелдиг	Школа, кожуун деңнелинге	Улдуң төнчүзүнде (шилилгелиг)
5	Түңнел үнелээри	1-4	Школа иштинге, кожуун деңнелдиг	Школа, кожуун деңнелинге	Өөредилге чылының төнчүзүнде (шилилгелиг)
6	Регионалдыг хыналда	4	Регионалдыг хыналда	Республика деңнели	Өөредилге чылының төнчүзүнде

Тыва дыл эртемине уругларның билииниң шынарын илередиринге бижимел ажылдарның хевирлери

Бижимел ажылдарга диктантылар (онаалгалыг диктантылар), эдертиглер (төнчүзүн чогаадып бижиир эдертиглер...), бердинген болгаш хостуг темаларга чогаадып бижири, монолог болгаш диалог чугааларның аудиобижилгезинге хамаарышкан онаалгалыг ажылдар, «өөреникчинин демдеглели», бот-хыналда болгаш бот-сайгарылгалыг ажылдар болгаш оон-даа өске ажылдар хамааржыр.

Доозукчунун билиинин шынарын тодарадырынга тыва дыл эртеминге түңнел демдээ, бүдүн өөредилге чылында чыгдынган шылгараңгай шаңналдары-биле (хүндүлел бижик, өөрүп четтиришкин...) үнелеттинерин башкылар чөвүлелинин шиитпири езугаар кылып болурун ӨФКС-та айтып турар.

Орфография болгаш пунктуация талазы-биле билигнин шынарын тодарадырынын чижээ: шын бижилгенин дүрүмнерин билири (өөренген темаларынын ужур-утказынга дүүштүр);

80 – 90 хире сөстүг сөзүглелди частырыг чокка дүжүрүп бижири;

70–80 хире сөстүг сөзүглелди диктант хевиринге өөренип эрткен темаларга дүүштүр бижири;

бодунун шилээни азы бердинген сөзүглел-биле ажыл (орфографтыг болгаш пунктуастыг частырыгларны илередип тывары, дүрүмүн чугаалаары).

Бижимел ажылдар хевирлери	4 класс
Диктант	Бирги чартык чылда 60– 70 сөс. Ийиги чартык чылда 70 – 80 сөс
Эдертиг	80 – 110 хире сөс
Чогаадыг	70 – 80 хире сөс

Өөреникчилернин сайзыралынын деңнелин барымдаалап, школанын хевиринге дүүштүр бижимел хыналда ажылдарның хемчээлин башкылар чөвүлелинге, МК хуралынга тодарадыр.

Эдертиглер болгаш чогаадыгларның хемчээли улуг эвес, темага дүүшкек, амыдырал-биле холбашкан болур.

Эдертиг болгаш чогаадыг бижииринге, чижеглеп алырга, 1 шак чарыгдаар. Бижимел ажылдарны күүседиринге башкының мурнунда салган сорулгазындан, ажылдың хемчээлинден хамааржыр (кичээлдин кезии азы бүдүн кичээл).

Өөредилге чылының дургузунда чеже бижимел ажылдарны (диктантылар, эдертиглер, чогаадыглар) чорудары ӨФКС-та айыттыглан негелделерге дүүштүр башкы боду планнап алыр.

Тема: Уннер болгаш ужуктер

Диктант

Ачам чагыы

Чайын бистин малывыс дыка семириир. Ачам мынчап хоорээр кижиге: “Малды эки семиртип алырга, чудавас-даа, аарывас-даа. Баштай малын тоттур, оон соонда бодун чемнен. Тодуг кижиге оске кижилер, мал-маган-даа тодуг ышкаш сагындырар. Кыш коор малды чыттырбас, оъттазын. Одарга чорааш, бодунун тавы-биле дыштанзын, чамдызы дурген, а оскези оожум оъттап тодар болгай”.

Терен оъттуг каытта ачам малын кадарып чор.

Кылыр негелдези:

1. Дакпырлаан ажык эвес уннернин ужуктеринин адаан дорт шийиг-биле шыяр.
2. Сос эгезинде кирген куштуг адаттынар *т*деп уннун ужуун чангыс дорт, кошкак *д*-ны дыйлагар шыйыг-биле коргузер.

Тема: Дефистеп бижиир нарын состер

Диктант

Туристтер

Школаның туристери Улуг-Хемни, Чаа-Хөлдү, Чөөн-Хемчикти, Барыын-Хемчикти, Бай-Тайганы таварып чораан. Улуг-Хемниң унунда Шагаан-Арыг хоорайнын чаа тудуун көргөн. Туристер чинге-тараа, арбай, кызыл-тас үнгөн ховуларны чадаг эрткен. Тараа ховузунда куу-сарыг өргелерни хөйүнү көргөн. Адар-Төште малчыннарга концерт көргүскөн. Кызыл-Мажалыктан ырак эвесте Арыгда-Тей деп тей бар. Ооң кырындан Барыын-Хемчиктиң тараа ховуларын магадап көргөн.

Кылыр негелдези:

1 вариант

өргө-2 слог, 4 үн, 4 үжүк:
ө-(ө)-а.ү., кыска, чымчак;
р-(р)-а.э.ү., аяар;
г-(г)- а.э.ү., аяар;
е-(э)-а.ү., кыска, чымчак.

2 вариант

тараа-2 слог, 4 үн, 5 үжүк :
т-(т)-а.э.ү., күштүг;
а-(а)-а.ү., кыска, кадыг;
р -(р)-а.э.ү., аяар;
а-(а)-а.ү., узун, кадыг;
а /

Тема: Хойнун санында чуве аттарынын падежтерге оскерлири

Диктант

Ижер суг

Чамдык черлерде ижер сугну хемнерден, холдерден, кудуктардан, арыктардан узуп ап турар. Ол суглар кезээде арыг чытпас. Хөйге хөп былгап турар. Дириг амытаннар сузуп, кижилер эштип турар. Кажаларнын, оруктарнын, фабрика, заводтарнын хири база-ла хөмчө агып кирип чыдар.

Аксы ажык кудукче хир, довурак кире бээр. Ижеринге эн-не арыг суг кайдал? Ол – суг дамчыдар хоолайлардан келир суг болур. Ам ындыг хоолайлар чер бурузунде бар. Чок черлерге бар болу бээр.

Кылыр негелдези: Сан, падеж кожумактарын кажалай шыйгаш, кырынга падежин айтып бижиир.

Тема: Демдак ады

Диктант

Кундустар

Сарыг-даа, кара-даа кундустар бар деп дыннаан мен. Бир-ле дугаар сарыг кундушту айдын дуне корген мен. Ол кылан холду эштип кешти.эрикке эштип унуп келгеш, элээн ур ийи будунун кырынга коруп тур. Орго-даа сагышка кирер.

Бо холге ийи анчыгашты Тре-Холден эккелген чуве-дир. Оон бээр каш чылдар эрткен. Кундустар оскен. Холдун ээтпек черин дуглап алган. Кундус дээрге ан-на болгай. Олар кончуг угаанныг, кезжээ чуве-дир.

Кылыр негелдези:

1. Демдек аттарын хамаарышкан состери-биле кады ушта бижиир. Дыйлагар шыйыг-биле шыяр.айтырыгларын кырынга бижиир.
2. Тамаанныг ..., эштиг....., оолдуг.... Хой сек орнунга чуве аттарындан бижиир.

Тема: Ат орну

Диктант

«Ис» арын 136 (дикт. чыындызы)

Оолдар аза берген. Олар бир кижиниң изинге таваржып келген. Исти бүрүлөр, сиген дуй алы берген. Чамдыкта ооң изин арттырып каан демдээн тып ап чораан. Тал будуунда тос-аяк-даа азып каан. Ооң-биле суг узуп ижип болур. Дамырак сугну кежир ийи ыяш-даа салып каан. Малгаш, суг сүспейн олап кылаштап кезе берип болур. Орукту дуй чыдыпкан шарлан будуун чайладып каан.

Бистиң мурнувуста хөлчөк-ла буянныг кижичораан-дыр. Бодунуң эрткен оруунга эки чүвөлөрнү хөйүнү арттырып каан-дыр. Кижиниң изи амыдыралга артып каар кылдыр чурттаар херек.

Кылыр негелдези:

1. Ат орнун ушта бижиир, падежин, арын, санын илередир.

олар-кымнар?, А.п., х.с., 3 арын

ооң-

бистиң-

2. Падежке өскерттир:

1 вариант

А.п. сен

Х.п. сээң

Б.п. сеңээ

О.п. сени

Т.п. сенде

Ү.п. сенден

У.п. сенче

2 вариант

А.п. мен

Х.п. мээң

Б.п. меңээ

О.п. мени

Т.п. менде

Ү.п. менден

У.п. менче

Тема: Кылыг созу

Диктант.

Чараш болгаш эткир.

Тыва улустун шаандан бээр ойнап чорааны хогжум херекселдери игил, бызаанчы, хомус, чадаган болур.

Игилди кургаг шивиден каастаар. Оон бажын ан кежи-биле шывар. Бодун-даа, чазын-даа аът кудуруу-биле хылдап аар чораан. Ам соолгу уеде хылын скрипканын чоон, чинге хылдары-биле солуп турар апарган.ынчан уну дыка бедий бээр. А бызаанчынын бодунун хылын гитаранын чоон, чинге хылдары-биле солуп турар.

Кылыр негелдези: Кылыг состерин тыпкаш уезин айтыр.

Туннел хыналда диктант.

Тыва ойнаарактар.

Ак, кара, сарыг сергелернин дугунден кылган тевектер, он-баазын кылдыр будаан кажыктар бар. Олар эът-хан сайзырадыр, аваангыр-тудунгур чорукка чажындан чанчыктырар оюннар-дыр.

Малчын болгаш анчы чоннун чаш ажы-толу огден унгеш-ле, коре бээри, аажы-чанын таный бээри дириг амытаннар дурзузу ойнаарактер. Оларны ыяштан сиилбип кылгаш, будуп кааны дыка коруштуг. Кыс уругларнын каастанып ойнаарынга хереглээр сиирде дискилээн чинчилер.

Теректен кылган бала, согааш, деспи, хом барбалар, демир ожук, хола паш, хымыш база бар. Оларны бичиизинден тура ажыл кылып чанчыксын дээн аян-биле кылган.

Кылыр негелдези:

1. Домактарда чангыс аймак кижигуннерни шыйып коргузер.
2. Чуве аттарны падежтерге оскерттир:
1 вариант: тевек
2 вариант: чинчи